

УДК 347.122

Куріньовська Л. А., здобувача кафедри
цивільного права і процесу НАВС

Правова характеристика об'єкта зворотних правовідносин в цивільному праві

Стаття присвячена визначенню об'єкта зворотних правовідносин під яким слід розуміти гроші та інше майно. При цьому в деяких випадках об'єкт основного правовідношення співпадає з об'єктом зворотного, а в деяких випадках не співпадає, а в разі коли об'єкти співпадають розмежування потрібно проводити не тільки за об'єктом, а також і за іншими елементами цивільних правовідносин: суб'єктами, суб'єктивними правами та суб'єктивними обов'язками основних та похідних (зворотних) правовідносин.

Ключові слова: об'єкт правовідносин, зворотні правовідносини, гроші, інше майно.

Статья посвящена определению объекта обратных правоотношений под которым следует понимать деньги и другое имущество. При этом в некоторых случаях объект основного правоотношения совпадает с объектом обратного, а в некоторых случаях не совпадает, а в случае если объекты совпадают разграничения нужно проводить не только по объекту, а также и за другими элементами гражданских правоотношений: субъектами, субъективными правами и субъективными обязанностями основных и производных (обратных) правоотношений.

Ключевые слова: объект правоотношений, обратные правоотношения, деньги, другое имущество.

Article is devoted to the callback object relations under which to understand money and other property. Thus, in some cases, the primary object relationship coincides with the object to the contrary, and in some cases is not the same, and if the objects are the same distinction should be carried out not only on the project, as well as for the other elements of civil law: those subjective rights and duties of subjective basic and derived (inverse) relationships.

Key words: object relations, inverse relationship, money and other property.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку, нашої держави, що спричинив зміну цивільно-правових норм, питання про таку категорію, як зворотна вимога, досить рідко піднімається в юридичній літературі. Незважаючи на значне використання права зворотної вимоги практиками, у теорії цивільного права, до теперішнього часу не склалося повного уявлення про цю правову категорію. У зв'язку з цим спірним залишається, передусім, питання пов'язані з визначенням об'єкта зворотних правовідносин.

В літературі питання пов'язані з визначенням об'єкта правовідносин, а особливо об'єкта зворотних правовідносин, до теперішнього часу вважаються найдискусійнішими, особливо коли йдеться про визначення чи співпадають за змістом об'єкт права з об'єктом правовідносин та наскільки різняться об'єкт з предметом правовідносин.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання, що стосуються правової характеристики права зворотної вимоги були предметом дослідження багатьох вчених, з-поміж яких І.А. Бірюков, Т.В. Боднар, В.В. Вітряський, О.С. Йоффе, В.В. Луць, І.Б. Новицький, І.О. Покровський, Є.О. Суханов, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, Г.Ф. Шершеневич та ін, однак об'єкт зворотних правовідносин науковцями не досліджувався, що визначає мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання пов'язані з визначенням об'єкту зворотних правовідносин спочатку, на нашу думку, потрібно детально визначити, що таке об'єкт правовідносин взагалі, а потім дослідити об'єкти цивільних правовідносин і на основі такого дослідження визначитись з об'єктом зворотних правовідносин.

Слово «об'єкт» - латинського походження (від «objectus» - предмет) [12, с. 682].

У філософії під об'єктом розуміється - те, що протистоїть суб'єкту, тобто свідомості, як реальна частина внутрішнього світу та, як частина зовнішнього світу [16, с. 313].

Новий тлумачний словник української мови одним із значень слова «об'єкт» подає явище, предмет, особа, на яку спрямована певна діяльність, увага і т. ін. [13, с. 19].

Щодо загальної теорії права та науковці виділяють наступні теорії об'єкта правовідносин: моністична (автори якої відстоюють єдність об'єкта правовідносин) і плюралістична (множинність об'єктів правовідносин). Прихильники моністичної теорії визнавали об'єктом поведінку суб'єктів (тільки зобов'язаних, або зобов'язаних і уповноважених у сукупності) або суспільні відносини в цілому, які включають до свого складу, в тому числі й дії учасників. Прихильники цієї концепції, зокрема О. С. Іоффе, М. Д. Шаргородський, стверджували, що ані речі, ані будь-які інші явища об'єктивної дійсності не здатні реагувати на вплив з боку прав і обов'язків. Таку здатність має лише людська поведінка [7, с. 230]. Крім того, дослідники цієї позиції визнавали необхідним визначити у правовідносинах місце предметів матеріального світу. Спроби визначити це місце приводили або до виникнення «двоповерхових» теорій об'єкта, що, за зауваженням багатьох дослідників, тільки ускладнює проблему, але не завжди вирішує її, або до ускладнення категорії об'єкта, введенню в неї як складової частини предметів матеріального світу.

Плюралістична теорія об'єкта правовідносин передбачає на думку С. І. Вільнянського, що до об'єкта правовідносин слід відносити матеріальні предмети (речі), гроші, особисті блага, послуги, твори творчої діяльності [22, с. 84]. На думку К.К. Яічкова під об'єктом правовідносин слід розуміти речі, послуги, продукти духовної творчості, особисті блага, права та ін. [22, с. 130, 140]. М. М. Коркунов відокремлює наступні різновиди об'єкта: власні сили суб'єкта, сили природи, сили інших людей, сили суспільства [10, с. 155]. Таким чином, науковці, що підтримували цю теорію, визначали об'єкт правовідносин як множинність об'єктів. На нашу думку, плюралістична теорія об'єкта правовідносин більш вдало відображає різноманітність існуючих правовідносин, вона враховує різноманіття існуючих об'єктів правовідносин, а не зводить їх тільки до дій суб'єктів, вчинків людей.

Необхідно зауважити, що сутність об'єкта правовідносин визначалась прихильниками плюралістичної та моністичної теорій практично однаково: як те, на що спрямовані права та обов'язки, або поведінка суб'єктів правовідносин [5, с. 20]. Або, як зазначає А.П. Дудін об'єктом правовідносин є предмет, на який спрямована діяльність суб'єктів правовідносин, що здійснюється в процесі реалізації ними своїх юридичних прав і обов'язків [4, с. 68].

Крім різних поглядів відносно дефініції об'єкта правовідносин, всередині кожної теорії виокремлюються проблемні питання, зокрема щодо співвідношення «об'єкта права» та «об'єкта правовідносин». Звернемось до аналізу цих категорій. С. Ф. Кечек'ян під поняттям об'єкта права розуміє предмет правового розпорядження уповноваженої особи, при цьому об'єкт права - це щось відмінне від змісту права або змісту правовідношення. Зміст права є засобом досягнення певного правового ефекту. Об'єкт права - це бажаний правовий ефект, це предмет того правового контролю, який досягається змістом права (змістом правовідносин) [8, с. 138]. Існує й інша позиція в науці, що такі поняття, як «об'єкт права» і «об'єкт правовідношення» фактично збігаються, оскільки суб'єктивне право - завжди елемент правовідношення [17, с. 212]. Вважаємо, що остання теорія є більш обґрунтованою.

На підставі проведеного аналізу здобутків юридичної науки можна стверджувати, що не існує єдності думок з питання про об'єкт правовідношення. Однак переважуючою є точка зору, згідно з якою об'єктом правовідносин є матеріальні або нематеріальні блага, на які спрямована (або впливає) поведінка всіх його учасників, що реалізується в межах їхніх прав і обов'язків. Тому, на нашу думку, слід підтримати позицію С. С. Алексеева, який вважає, що об'єкт правовідношення - це явища (предмети) оточуючого нас світу, на які спрямовані суб'єктивні права і обов'язки [1, с. 155].

Щодо визначення об'єкта цивільних правовідносин то, на нашу думку, слід звернути увагу, що об'єктом цивільного правовідношення є поведінка його суб'єктів, спрямована на різні матеріальні блага [3, с. 78].

Іншими словами, цей підхід ототожнює об'єкт правовідносин з тим фактичним відношенням, на яке має вплив правове відношення. Інший, так званий «речовий» підхід, зводить об'єкт цивільного правовідношення до предметів матеріального світу [14, с. 44]. Третя група вчених розуміє під об'єктом цивільного правовідношення матеріальні та нематеріальні блага або предмет їх створення, що складає предмет діяльності суб'єктів цивільного права [19, с.72].

Водночас деякі науковці вважають, що об'єкт не є елементом структури правового відношення, хоча й має значення для виникнення і розвитку багатьох правових відносин та їх структури [17, 212].

Г.Ф. Шершеневич об'єктом права називає все те, що може слугувати засобом здійснення інтересу. Такими засобами можуть бути: а) речі, тобто предмети матеріального світу, б) дії інших осіб, які полягають в передачі речі, в особистих послугах, в прикладенні своєї робочої сили [20, с. 452].

На наш погляд, позиція висловлена В. Л. Яроцьким є найбільш вдалою, так на думку науковця під об'єктами цивільних правовідносин матеріальні та нематеріальні блага, основне функціональне призначення яких полягає у задоволенні відповідних інтересів та стосовно яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, що складають предмет цивільно-правового регулювання [18, с. 166].

В юридичній літературі під об'єктами цивільних прав прийнято розуміти все те, з приводу чого виникають та здійснюються цивільні права та обов'язки, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обороту [19, с. 109].

ЦК України в ст. 177 до об'єктів цивільних прав відніс речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Визначивши, що саме є об'єктами цивільних правовідносин перейдемо до дослідження питання пов'язаного з визначенням, що ж є об'єктом зворотних правовідносин? Наскільки об'єкт зворотного правовідношення пов'язаний з об'єктом основного правовідношення? У чому розмежування регресного і основного правовідношення?

Приступаючи до дослідження об'єкта зворотного правовідношення спочатку проаналізуємо норми ЦК України в яких передбачено застосування зворотної вимоги та на їх основі визначимо, що законодавець передбачає в якості об'єкта таких правовідносин.

Згідно ч. 1 ст. 198 ЦК України особа, що розмістила (видала) цінний папір, та особи, що індосували його, відповідають перед її законним володільцем солідарно. У разі задоволення вимоги законного володільця ордера цінного паперу про виконання посвідченого цим папером зобов'язання однією або кількома особами з числа тих, хто зобов'язався за цінним папером, вони набувають право зворотної

вимоги (регресу) щодо інших осіб, які зобов'язалися за цінним папером.

В даному випадку слід визначитися, що слід розуміти під об'єктом зворотної вимоги. В літературі зазначається, що цінні папери є втіленим у документі зобов'язанням [11, с. 17]. Говорячи, що зобов'язання втілюється в папері, юристи мають на меті вказати на тісний зв'язок права з документом, на істотне значення цього останнього для права, що випливає з нього.

На думку Г.Ф. Шершеневича папір, який лише свідчить про право, ще не є цінним папером. Важливим є зв'язок паперу з вираженням у ньому правом. Цінний папір є тільки там, де є зв'язок між папером і правом: хто має документ, той має право й може його здійснити, хто має право, тому належить і документ» [21, с. 264].

Враховуючи положення ч. 1 ст. 198 ЦК України де йде мова, що у разі задоволення вимоги законного володільця ордерного цінного паперу про виконання посвідченого цим папером зобов'язання, на нашу думку, потрібно розуміти під виконанням посвідченого цим папером зобов'язання саме грошове або інше майнове право. В нашому випадку, майнове право це право володільця ордерного цінного паперу на отримання за цінним папером грошей або іншого майна. А в разі, якщо відбулося виконання посвідченого цим папером зобов'язання однією або кількома особами вони набувають право зворотної вимоги (регресу) щодо інших осіб, які зобов'язалися за цінним папером і в цьому випадку об'єктом зворотної вимоги буде не ордерний цінний папір, а гроші або інше майно, які було в результаті виконання (сплачено або передано) законному володільцю ордерного цінного паперу.

Отже, і об'єктом зворотної вимоги виступають в цьому випадку гроші або інше майно.

Наступний випадок застосування зворотної вимоги передбачений ст. 544 ЦК якщо один із солідарних боржників не сплатив частку, належну солідарному боржникові, який у повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає на кожного з решти солідарних боржників у рівній частці.

В цьому випадку йде мова про несплату частки, належну солідарному боржникові. Сплатити (оплатити) можна тільки грошима. Отже, в цьому випадку об'єктом зворотних правовідносин будуть гроші, які було сплачено одним із солідарних боржників.

Ще один випадок передбачено ч. 2 ст. 557 ЦК України де зазначено, що поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з ненаправленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого обов'язку, має право стягнути з кредитора безпідставно одержане або пред'явити зворотну вимогу до боржника. Також відповідно ч. 2 ст. 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Отже, в цьому випадку об'єктом зворотних правовідносин виступають грошові кошти (основний борг, проценти, неустойка, відшкодування збитків), які сплатив поручитель, що виконав зобов'язання, забезпечене порукою.

Проаналізувавши деякі випадки застосування зворотної вимоги, які передбачені чинним ЦК України, можемо зробити висновок, що об'єктом зворотних правовідносин є грошові кошти або інше майно.

Також слід додати, що в більшості випадків об'єкт зворотного правовідношення прямо пов'язаний з об'єктом основного правовідношення, і це ще раз підкреслює похідний характер зворотних правовідносин.

Визначившись, що об'єктом зворотних правовідносин є грошові кошти або інше

майно дослідимо їх більш детально.

Грошові кошти (гроші). Згідно ст. 192 ЦК України законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Так згідно ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави - Національного банку України [9]. Також ні в Законі України «Про Національний банк України» [6] на в Законі України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» [15] та інших нормативно-правових актах в яких закріплюється назва грошової одиниці України не дається легального юридичного визначення грошей (грошових коштів), а це на нашу думку, має велике значення і не тільки в розрізі нашого дослідження.

На нашу думку, саме повне поняттям грошей визначила В.І. Борисова на думку якої грошима (грошовими коштами) є нормативно визначені та виражені у емітованих в обіг паперових і металевих знаках або у безготівковій формі умовні вартісні одиниці (гривні, копійки чи відповідні одиниці іноземної валюти, наприклад, долари і центи), які мають забезпечений на законодавчому рівні примусовий курс, що полягає у обов'язковості їх приймання за відповідною номінальною вартістю, які визначають міру вартості речей, робіт, послуг, інших матеріальних і нематеріальних благ, а також втрат (майнової та немайнової шкоди, збитків тощо), визнаються у цивільному обороті законним платіжним та кредитним засобом і забезпечують здійснення всіх видів платежів та розрахунків у цивільному обороті, виконуючи функції загального еквівалента, обігу і нагромадження [18, с. 177].

Продовжуючи юридичну характеристику грошей, автор зазначає. Що гроші є загальною мірою вартості всіх речей, робіт, послуг, інших матеріальних і нематеріальних благ, а також втрат, яких можуть зазнати суб'єкти цивільного права внаслідок правопорушень. За їх допомогою як загального еквівалента можна погасити будь-який майновий борг. Гроші як єдина міра вартості і загальний еквівалент необхідні для оцінки суспільної корисності та врахування економічної або соціальної цінності того чи іншого матеріального або нематеріального блага. Вони дозволяють визначити ступінь корисності або, навпаки, шкідливості відповідних правомірних чи неправомірних дій суб'єктів цивільних правовідносин. Грошима у цивільному праві відшкодовується майнова та немайнова шкода або завдані невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання збитки. За їх допомогою визначаються розмір заподіяної шкоди або збитків, якими обумовлюється також обсяг майнової відповідальності винної особи. Завдяки використанню грошей як загального еквівалента здійснюються відшкодування матеріальної та моральної шкоди, стягнення неустойки і відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань, виплата вартості незамінних речей у разі їх загибелі тощо. Правове значення грошей у цьому аспекті полягає у тому, що без використання єдиної міри вартості забезпечення компенсаційної та інших функцій у цивільному праві було б неможливим [18, с. 179].

Отже, в основному об'єктом зворотних вимог виступають гроші і це пояснюється тим, що вони виступають у якості загальної міри вартості компенсаційної функції зворотних правовідносин.

Інше майно. У цивільному праві терміном майно в широкому значенні визначається

як окрема річ (сукупність речей), так і вся сукупність майнових прав та обов'язків суб'єкта цивільних відносин. У вужчому значенні терміна розуміються лише речі (сукупність речей). У жодному випадку до складу майна не включаються нематеріальні об'єкти цивільних прав, за винятком майнових прав вимоги. ЦК України визначає майно в широкому значенні: згідно зі ст. 190 майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [19, с. 132].

Для встановлення об'єкту зворотних правовідносин, визначення поняття «майно» має важливе значення. Це пов'язується тим фактом, що правильне його розуміння в різних значеннях виступає важливим критерієм для встановлення конкретних прав та обов'язків сторін в зворотних правовідносинах, де майно (інше майно) виступає в якості об'єкта права, а тому в кожному конкретному випадку потрібно визначити зміст цього терміну виходячи зі змісту самої правової норми, щоб вірно врахувати його правове значення.

Висновки. Завершуючи розгляд питань пов'язаних з визначенням об'єкта зворотних правовідносин, можемо зазначити:

- об'єктами можуть виступати гроші та інше майно;
- в деяких випадках об'єкт основного правовідношення співпадає з об'єктом зворотного, а в деяких випадках не співпадає;
- в разі коли об'єкти співпадають розмежування потрібно проводити не тільки за об'єктом, а також і за іншими елементами цивільних правовідносин — суб'єктами, суб'єктивними правами та суб'єктивними обов'язками основних та похідних (зворотних) правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. - Т. 2. - М. : Юрид. лит., 1982. - 359 с.
2. Вильнянский С. И. Лекции по советскому гражданскому праву / С. И. Вильнянский. - Харьков : ХГУ, 1958. - Ч. 1. - 339 с.
3. Гражданское право : учебн. — Ч. 1 / под. ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М., 1996. — 552 с.
4. Дудин А. П. Объект правоотношения (вопросы теории) / Дудин А. П. — Саратов: Сарат. ун-т, 1980. — 80 с.
5. Ермолаева Е. В. Объект правоотношения: историко-теоретическое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ермолаева Елена Вячеславовна. - Казань, 2004. - 25 с.
6. Закон України «Про Національний банк України» : За станом на 8 листоп. 2012 р.) / Верхов. Рада України.— Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2006. — 38 с.
7. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. - М. : Госюриздат, 1961. - 381 с.
8. Кечекьян С. Ф. Правоотношение в социалистическом обществе / С. Ф. Кечекьян. - М. : Изд-во АН СССР, 1958. - 186 с.
9. Конституція України : [прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. : в ред. із змінами, внесеними Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р.] / Верхов. Рада України.— Офіц вид. — К. : Парлам. вид-во, 2012. — 90 с.
10. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. - 8-е изд. - СПб. : Изд. юрид. кн. маг. Н. К. Мартынова, 1909. - 354 с.
11. Нерсесов Н.О. Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве. Серия: Классика российской цивилистики. — М. Статут, 2000, 285 с.
12. Новий словник іншомовних слів : 20000 слів / уклад. і передм. О. Сліпушко. — К. : Аконті, 2007. — 847 с.
13. Новий тлумачний словник української мови : [А-Я] : 10000 слів : Для школярів, абітурієнтів, студентів, викладачів / Уклад. І.Радченко]. — Каменец-Подольський : Абетка, 2005. — 543 с.
14. Новицкий И. Б., Лунц А. М. Общее учение об обязательстве. — М., 1950. — 412 с.

15. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.
16. Философский энциклопедический словарь Сост. Губский Е.Ф., Кораблева Г.В., Лутченко В.А. 1997 М.: ИНФРА-М 576 с.
17. Халфина Г. О. Общее учение о правоотношении / Г. О. Халфина. - М. : Юрид. лит., 1974. - 351 с.
18. Цивільне право України : підручн. : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – Т. 1. – 480 с.
19. Цивільне право України. Академічний курс : підручн. : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. – 696 с.
20. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права : учеб. пособие : в 2 т. / Г. Ф. Шершеневич. - Т. 2. - М. : Юрист, 1995. - 805 с.
21. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. II: Товар. Торговые сделки. Классика российской цивилистики. – М. Статут, 2003, 544 с.
22. Яичков К. К. К учению о гражданском правоотношении / К. К. Яичков // Вестник МГУ. - № 1. - Серия экономики, философии, права. - 1956. - Вып. I. - С. 129-140.

УДК 340.15 : 341.232 : 339.96(4). 1948/57

Кацин М. Ю. асистент кафедри
права Європейського Союзу та
порівняльного правознавства НУ «ОЮА»

Політико-правова характеристика ролі Організації європейського економічного співробітництва, у процесі європейської міждержавної економічної інтеграції (1948 – 1957 рр.)

У статті розглядаються політико-правові особливості процесу формування та функціонування Організації Європейського Економічного Співробітництва, зокрема її роль у контексті забезпечення європейської міждержавної економічної інтеграції у період 1948 – 1957 рр.

Ключові слова: економічна інтеграція; Конвенція про Європейське економічне співробітництво 1948 р.; Кодекс лібералізації торгівлі 1950 р.

В статье рассматриваются политико-правовые особенности процесса формирования и функционирования Организации Европейского Экономического Сотрудничества, включая её роль в контексте обеспечения европейской межгосударственной экономической интеграции в период 1948 – 1957 гг.

Ключевые слова: экономическая интеграция; Конвенция про Европейское экономическое сотрудничество 1948 г.; Кодекс либерализации торговли 1950 г.

The article deals with the peculiarities of the process of the formation and functioning of the Organisation for European Economic Cooperation, including its role in the context of the securing European economic interstate integration in the period 1948 – 1950.

Key words: economic integration, Convention for European Economic Cooperation 1948, Trade Liberalisation Code 1950.